

## Depremın Ardından: Travmatik Deneyimin Anlamlandırılma Süreci ve Kültürel Bağlıları

Gıyasettin Yıldız<sup>1</sup>

### Özet

6 Şubat 2023 tarihinde, saat 04:17 ve 13:24'te merkez üssü Kahramanmaraş olan 7.7 ve 7.6 büyüklüğünde yıkıcı bir deprem meydana gelmiştir. Bu felaket 11 ili etkilemiş, 55.000'den fazla kişinin ölümüne ve yaklaşık 110.000 kişinin yaralanmasına yol açmıştır. Deprem, 36.000'den fazla bina ve işyerinin yıkılmasıyla ülke tarihindeki en büyük felaket olarak kayıtlara geçmiştir. Bu deprem, beklenildiği gibi yalnızca ani bir yıkıma yol açmakla kalmamış 14 milyona yakın insanın yaşamında çok önemli değişiklikleri de başlatmıştır. Bu geniş çaplı yıkım, doğal olarak hem toplumsal yapıda hem de depremden etkilenenlerin ruhsal dünyalarında inkâr edilemez derin izler bırakmıştır. Bu etkilerin yansımalarını derinlemesine incelemek, toplumsal yapının sağlıklı bir şekilde devam etmesinde oldukça önemli rol oynayacaktır. Bu nedenle araştırmanın metodolojisi olarak fenomenolojik desen kullanılarak nitel bir keşif gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, Adıyaman, Hayat ve Kahramanmaraş illerinden Konya'nın Akşehir ilçesine göç etmiş 23 kişilik bir grupla yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmadan elde edilen bulgular, depremden etkilenenlerin zihinsel dünyalarına ilişkin çeşitli iç görüşleri ortaya koymayı hedeflemektedir. Katılımcılar, deprem anı ve sonrasında ölümün yadsınamaz varlığını hatırladıklarını, psikolojik açıdan travmaya yol açan üzücü hatıralardan etkilendiklerini ve yaşananları afet öncesi hayatları hakkında iç gözlem yapmalarına neden olan ilahî bir işaret olarak yorumladıkları üzerinde durmaktadırlar. Bu çarpıcı ifşaatlar, deprem gibi büyük ölçekli olayların kapsamlı bir sosyolojik analizinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu sebeple afet sonrası çalışmaları bireysel psikolojik travma değerlendirmeleriyle sınırlandırmak yerine, uzun süreli yansımalarının gelecek nesilleri etkileme ihtimali göz önüne alınarak kolektif travmatik deneyimleri de ele almak son derece önem arz etmektedir.

1 Dr., Harran Üniversitesi, gyildiz2121@gmail.com, 0000-0001-5191-509X

## 1. GİRİŞ

Depremler, Dünya'nın tektonik plakalarının hareketi ve fay hatları boyunca oluşan gerilim nedeniyle meydana gelen sismik dalgaların ani bir salınımı sonucunda oluşur (Lazaridou-Varotsos, 2013). Bu jeolojik olayın ölçeği, süresi ve yaygınlığı değişkenlik göstermekle birlikte küçük sarsıntılardan kaynaklanan müteakip hasarlar da oldukça zarar verici olabilmektedir (Şenol, 1999; Tertulliani, 2000; Taylor, vd., 2018;). Bu nedenle yüksek şiddetlerde gerçekleşen depremlerin ardından sosyo-kültürel yapıların önceden almış oldukları tedbir ve gelişmişlik düzeylerine göre farklılıklar ortaya koymakla birlikte genellikle yüksek oranlarda can kayıpları, nüfusun değişimleri ve fiziksel yıkımlar gibi toplumları etkileyen birçok zincirleme olayı tetikleyebilmektedir (Şenol, 2003; Kreimer, 2010; Kobetz, vd., 2012; Şenol, 2023). Bu durum hem bireysel hem de kolektif düzeyde toplumların üzerinde ağır bir yük oluşturmakta ve uzun bir döneme yayılan kalıcı hasarlara neden olabilmektedir (Norris, vd., 2002a; Galeas, 2002). Depremi neden olduğu hasarlar; bireysel düzeyde travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), depresyon, anksiyete bozuklukları, uyku bozuklukları gibi bazı yaygın ruh sağlığı sorunları şeklinde ortaya çıkarken (Gunn, 1995; Ozdemir, vd., 2015), kolektif düzeyde ise suç oranlarında artış, toplumsal huzursuzluk ve siyasi istikrarsızlık gibi yansımaları da olabilmektedir (Brewin vd., 2000; Hobfoll vd., 2007). Ayrıca günlük yaşamda ortaya çıkan aksaklıklar ve yeniden yapılanma ihtiyaçları da sosyoekonomik değişimlere neden olabilmektedir (Norris vd., 2008). Elbette deprem gibi travmatik bir olayın etkileri, çeşitli faktörlere bağlı olarak kişiden kişiye, toplumdan topluma önemli farklılıklar ortaya koyabilmektedir (Kaplan, 2005).

Yaş, cinsiyet, kişilik, sosyal destek ağları, başa çıkma stratejileri ve olayın yoğunluğu gibi unsurlar, bireyin yaşamı üzerindeki uzun veya kısa vadeli etkilerine bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir (Ursano, Fullerton & Norwood, 2003). Bu nedenle, bazı insanlar travmatik bir olaydan sonra eski işlevselliklerine geri dönerken, diğerleri aynı şartlardan daha güçlenerek çıkmakta ve hayatlarının kalan kısmını çok daha güçlü bir şekilde sürdürebilmektedirler. Bununla birlikte, azımsanmayacak sayıda kişide olumsuz psikolojik sorunlarla ve davranış bozukluklarıyla karşılaşabilmektedir (Morganstein, vd., 2017). Bu gözlem tipik olarak, sosyo-kültürel dolayimli yansımaları dikkate almaksızın, travmatik olayın kişinin yaşamı üzerindeki doğrudan etkisiyle bağlantılı yapılan değerlendirmelerin sonuçlarıdır. Dolayısıyla ekonomik ve psikolojik çerçevede gerçekleştirilen bu türden araştırmalar; depremin toplumu uzun vadede önemli ölçüde etkileyen sosyal dokuya yönelik tahribatlarını açıklamakta yetersiz kalmaktadır (Norris vd., 2002b; Hobfoll vd., 2007; Pfefferbaum vd., 2006; Kirmayer, Lemelson &

Barad, 2007; Gordon, 2007). Çünkü bu araştırmalarda travmatik olaylar ve olaylara verilen tepkilerin her ne kadar evrensel bileşenleri hesaba katılsa da kültürel bağlamları göz ardı edilmektedir (Stamm, Stamm, Hundall & Higson-Smith, 2010).

Hâlbuki insanların sosyal canlılar olarak geliştiği göz önüne alındığında, travmaya verilen tepkileri incelerken daha geniş toplumsal bağlamı anlamak kritik önem taşımaktadır. Çünkü toplumun sahip olduğu kültür, insanların travmatik karşılaşmalarını nasıl anlamlandırdıklarına dair hayati ipuçları sağlamaktadır. Örneğin, 2010 Haiti depremi ve 2011 Japonya depreminden sonra, kültürel faktörler ve afet müdahalesindeki farklılıklar her bir toplumun iyileşme yolculuğunu önemli ölçüde etkilediği görülmektedir (Green ve Miles, 2011; Kobetz, vd., 2012). Dolayısıyla yüksek şiddetlerde gerçekleşen deprem(ler)in neden olduğu fiziksel tahribatlar, ekonomik bozulmalar ve bireysel düzeyde yarattığı travmalar kadar sosyal ve kültürel alana da yansıyan etkilerini hesaba katmak gerekmektedir (Brewin vd., 2000; Hobfoll vd., 2007; Sztompka, 2000; Eyerman; 2020; Subica; 2021). Bu nedenle depremlerin etkilerini tam olarak kavrayabilmek için kişisel etkilerin ötesini de hesaba katarak analiz etmek daha kapsamlı bir bakış açısını elde etmek için bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır (Eyerman, 2020). Bunu gerçekleştirebilmek için kolektif bellek ve kültürel anma süreçlerinin deneyiminin ardından nasıl yapılandırıldığının açığa çıkarılması gerekir (Hakim & Adams, 2018). Ancak insan davranışlarının yeni bir rutin oluşturması, normlar inşa etmesi ve bir kültür haline nasıl dönüştüğünün anlaşılması için öncelikle travma ve kültür arasında nasıl bir ilişki olduğunu açıklamak yerinde olacaktır. Böylelikle travma ve kültürel bellek arasındaki ilişkinin doğasına yönelik genel bir çerçeve oluşturulacağı gibi travma sonrası kültürel hafızada ortaya çıkan değişimlerin nasıl yorumlanacağı da daha net anlaşılacaktır.

## 2. Travmatik Bir Olayın Ardından: Kültürel Bellek ve Kimlik

Kültürel bellek, bir grup insanın ortak bilgisi ve tarihini temsil eder ve hikaye anlatma, ritüeller ve anma törenleri gibi çeşitli yollarla inşa edilir ve sürdürülür (Caurth, 1996). Bu faaliyetler, aynı zamanda insanların kimliklerini inşa etmelerinde önemli roller oynamaktadır. Ancak, beklenmedik şekilde ortaya çıkan travmatik olaylar kültürel belleği bozarak, kimlik ve kimliğin inşa edildiği mekanizmaları etkileyebilmekte, değiştirebilmekte veya tamamen yok olabilmektedir neden olabilmektedir (Bermen, 2020). Bu değişimler, gelecek kuşaklara aktarılacak olan bilginin de değişimi demektir (Zokaei & Vala, 2020). Bu durum mevcut kimliklerin yapısını değiştirdiği gibi yeni kimlik biçimlerinin oluşmasını da beraberinde getirebilmektedir. Zlotnick ve Arkadaşları (2015), bu tür değişimlerin boyutlarını anlamak için

kültürel hafızanın kolektif bilincinin bu tür aksaklıklara nasıl tepki verdiğine bakmanın gerekliliğine işaret eder.

Bu perspektif doğrultusunda çalışmalarını yürüten Whitehead (2004), Maulood & Barzani (2020) gibi çalışmacılar da benzer şekilde bir sonuca ulaşmış travmatik bir deneyimin ardından hem bireysel hem de kolektif hafızayla ilgili yaygın kültürel tepkilerin neler olduğunun belirlenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu tepkiler, kamusal yas, anma ve hafızalaştırma faaliyetleri veya bu tür olayların sonrasını ele almak için çeşitli sosyal ve siyasi eylemler de dahil olmak üzere birçok şekilde gerçekleşebilmektedir (Skilbeck, 2009; Fatton, 2011).<sup>2</sup> Ancak kolektif bilincin travmaya verdiği en önemli tepki biçimi belki de travma sonrası şokun bir kültür halini almasıdır (Sztompka, 2000).<sup>3</sup> Çünkü travmanın bir kültürel form halini alması grubun tüm yaşam biçimine etki eden olayın kalıntılarının toplumsal bilince yerleşmesi anlamına gelmektedir (Alexander, 2004). Bu aynı zamanda toplumun bellek bilgisini oluşturan değerlerinde, ritüellerinde ve normlarında değişimin izlerinin yeni oluşturulan kimliğin önemli bir birleşeni haline gelebileceği anlamını taşır (Danieli, 1998; Kirmayer vd., 2011). Toplumun kolektif hafızasında böylesine bir değişimin gerçekleşmesi, bireylerin dünyadaki yerlerini anlamlandırmak için mücadele ettiği süreci sekteye uğratarak yönelim bozukluğu ve kafa karışıklığı hissiyle sonuçlanabilmektedir (Brown, 2018). Bu aynı zamanda mevcut kimliklerin de parçalanmasını anlamına gelmektedir (Johnson, 2015).

Nitekim doğal afetlerin kültürel bellek üzerindeki etkilerini inceleyerek gerçekleştirilen araştırmalar travmaların, bireyin kültürel kimliğini etkileyebileceğini ortaya koymaktadır (Sztompka, 2000; Garcia, 2013; Berman, 2016; Lee, 2017; Bermen, 2020). Örneğin, Jones, (2019) deprem sonrası bir toplumda yaşayan bireylerin, yerel sembollerin yıkılması veya kaybolmasıyla birlikte, kimliklerini tanımlama ve anlama

2 Barros ve Borges (2018), Haiti gibi ülkeler de deprem sonrası nüfus yoğunluğunun istikrarsızlığı nedeniyle olaylara tepki vermede zorluk yaşadığı söyler. Bu durum deprem sonrası ülkeden hızlı bir göçün gerçekleşmesine ve dolayısıyla varlıklarını inşa eden kültürel öğeler farklı kültürel etkilerle teması nedeniyle tehdit altına girdiği vurgular. Barros ve Borges'in aktardıkları tepkisel durumun ülkelerin mevcut koşullarına göre şekillenebildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, deprem nedeniyle etkilenen kültürel alan, deprem sonrası ortaya çıkan zorunlu göç ile başkaca travmalara da sebebiyet verebileceğini göstermektedir.

3 Kültürel travma, bir grubun tüm yaşam biçimine tehdit olarak görülen bir olaya maruz kaldığını hissettiğinde toplumsal bilincinde kalan kalınlara işaret eder (Yanev, 2019). Bu kalınlılar travmanın toplumun kolektif hafızasının etkileyerek, travmanın ardından ortaya çıkan acı, kayıp ve yıkım duygularının kuşaktan kuşağa aktarılmasına yol açar (Herman, 1997; Hinton, 2010). Toplumun belleğindeki bu travmatik deneyimler, kültürel semboller, mitler, hikâyeler ve anılar yoluyla kuşaklar arasında iletilir ve aktarılır (Caruth, 1996; Eyerman ve Giesen, 2004).

süreçlerinde zorluklarla karşılaşabileceğini söyler. Benzer şekilde Eyerman ve Arkadaşları (2001), deprem sonrasında hayatta kalanların, kültürel kimliklerinin paramparça olduğu, huzursuz edici bir boşlukla karşı karşıya kaldıklarını iddia etmektedir; bu olgu Giesen (1998) tarafından “hatırlama eylemlerinin unutmaya eylemlerine dönüşmesi” olarak zarif bir şekilde ifade edilmiştir. Jeffrey Alexander vd., (2004) ise travmanın getirdiği zorlukların, yöre halkının kültürel etkinliklere ve geleneklere aktif katılımını engelleyerek yabancılaşma hissine yol açabileceğini ileri sürmektedirler. Ayrıca, doğal afetlerin neden olduğu travma, bireyler arasında güven kaybı ve izolasyon duygusunu artırabilmekte, bu da kültürel kimlik kaybının daha da şiddetlenmesine neden olabilmektedir (Garcia, 2013; Johnson, 2015). Bu nedenle Hakim ve Adams (2017) afetlerin yalnızca fiziksel yapıları parçalamakla kalmayıp, aynı zamanda sosyal dokuyu oluşturan kültürel unsurlara da zarar verdiğini savunmaktadırlar.

O halde doğal afetlerin kültürel belleğe olan etkileri, bireylerin kimliklerini tanımlama süreçlerinde ortaya çıkan zorluklar ve kültürel etkinliklerden uzaklaşma gibi sonuçlar üzerinde önemle eğilinmesi gerekir (Lee, 2017; Brown, 2018). Bu nedenle, kültürel bellek ve travma arasındaki kesişim noktalarının incelenmesi, depremden etkilenen toplulukların bölgelerinde ortak bir kimliğin ıslahı, dayanıklılığı ve restorasyonu etrafında ilgi çekici bir hedef belirlemektedir. Bu hedef doğrultusunda depremin insan hafızasında bıraktığı etkilerini açığa çıkartacak olan deneyimi nasıl anlamlandırdıkları ve ilgili düşüncelerini hangi çerçeveye bağlantılı olarak açıkladıklarının anlaşılması önem arz etmektedir.

### 3. Yöntem

Depremler, salt çevresel nedenselliğin ötesine geçerek toplumsal dönüşüm ve anlamlandırma için derin bir katalizör olarak açığa çıkıyor olmaları sebebi ile kapsamlı bir şekilde anlaşılması ve yüzeyin altındaki karmaşık sosyal nüansların ele alınmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu amaçla gerçekleştirilen araştırmada tercih edilen metot, nitel araştırma desenleri içerisinde yer alan fenomenoloji metodudur.<sup>4</sup> Bu metod; nesnelere varlığını, öznelere dünya deneyimlerini ve bu deneyimlerin doğasını anlamaya çalışması açısından araştırmacı için oldukça işlevseldir (Giorgi, 1990; Van Manen, 1990). Çünkü fenomenolojik araştırmalarda genellikle bireylerin yaşadıkları travma, hastalık, keder, sosyal dışlanma gibi deneyimler detaylı bir şekilde sorgulanarak bir ortak anlam bulunması sağlanır (Finlay, 2009). Bu

4 Fenomenoloji; bir olayı ya da olguyu algılayan kişinin deneyimlerine odaklanan bir felsefi araştırma yaklaşımıdır (Colaizzi, 1973, s.48).

araştırma türünde çeşitli konulara hitap etmek için farklı araştırma teknikleri mevcut olsa da, bu tekniklerde öncelikli odak noktası bireylerin yaşamış olduğu deneyimlerdir. Bu deneyimlere erişmek için sıklıkla kullanılan teknik, derinlemesine görüşme tekniği olmakla birlikte odak grup görüşmeleri, katılımcı gözlem ve doküman analizi de yaygın olarak kullanılmaktadır (Moustakas, 1994). Bu çalışmada, depremi bizzat katılımcıların gözünden yaşarken anlam yaratmanın esrarengiz sürecini çözmek için derinlemesine görüşmeler ve katılımcı gözlem teknikleri kullanılmıştır. Bu tercih araştırmacılara, öznelarının bakış açılarına kendilerini kaptırarak elde ettikleri kültürel kodları veya gruba özgü bilgileri ayırt etmede daha nesnel bir bakış açısı sunmayı amaçladığı gibi deprem gibi büyük bir afet sonrasında insanların bu tür felaketleri algılama, yanıt verme ve bunların üstesinden gelme yollarının açığa çıkarması hedeflenmiştir.

Görüşmeler, 20 Şubat- 10 Mart 2023 tarihleri arasında 6 Şubat 2023 tarihli depremden etkilenen Adıyaman, Hatay ve Kahramanmaraş illerinden Konya'nın Akşehir ilçesine göç etmiş olan 28 kişiyle gerçekleştirilmiştir. 20 ile 40 dakika arasında gerçekleştirilen görüşmeler, ortalama 25 dakika sürmüştür. Ancak kimi zaman yaşanan deneyimin tekrar hatırlanması ve bireyde yol açmış olduğu olumsuz etkiler nedeniyle bazı görüşmeler tamamlanamadan sonlandırılmak zorunda kalınmıştır. Yeterli bilgi elde edilemeyen bu tür görüşmeler geçersiz olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte görüşmeler sırasında, depremden kurtulanların yaşadıkları bu olumsuzlukları unutamadıkları, sık sık olay anı ve sonrasında yaşanan olumsuzlukların etkisinde kaldıkları görülmüştür. Bu üzücü anıların tekrar tekrar canlanması, olayların karışık bir şekilde hatırlanmasına ve birbirinin içine girmesine yol açmıştır. Çarpıtılmış zaman ve mekân algıları, hatırlanamayan anılar ve gerçeklerle yüzleşme isteksizliği gibi zorluklar araştırma sürecini daha da karmaşık hale getirmiştir. Dahası, depremin yarattığı büyük yıkım ve ardı arkası kesilmeyen artçı şoklar bu kişilerle yapılan görüşmeleri daha da zorlaştırmıştır. Tüm bu engeller göz önünde bulundurulduğunda, gerçekleştirilen 28 görüşmeden yalnızca 23'ü geçerli kabul edilmiş ve çalışma için görüşmeler deşifre edilerek yazıya dökülmüştür.

Görüşmelerden elde edilen verilerin incelenmesi süreci, tematik analiz olarak bilinen teknik kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmalarda yaygın olarak kabul gören bir yaklaşım olan tematik analiz, görüşme metinlerinde olduğu gibi çeşitli metin kaynaklarında karmaşık bir şekilde iç içe geçmiş ortak konuları ve örüntüleri ortaya çıkarmada etkilidir (Braun ve Clarke, 2006). Bu yöntemi etkili bir şekilde uygulayabilmek için araştırmacı, transkripsiyonu yapılan metinleri kapsamlı bir şekilde incelemeli, önemli fikir ve kavramları dikkatlice tanımlamalı ve hem yakınsama hem de uzaklaşma

alanlarını tespit etmelidir. Bu gözlemler daha sonra zengin temalar ve alt temalar halinde düzenlenir ve çalışılan alanın özünü ustalıkla yakalayan karmaşık bir dokunun ortaya çıkmasını kolaylaştırır (Thomas, 2006; Guest, 2012). Bu canlı temsil, yalnızca bireylerin deneyimlerini değil, aynı zamanda daha büyük sosyal manzara içindeki karmaşık etkileşimi ortaya çıkarmak için kademeli olarak çözülür ve sonuçta belirli olayları veya olguları tanımlayan temel unsurlara ışık tutar. Bu doğrultuda gerçekleştirilen saha araştırmasında bireylerin sahip oldukları kişisel özelliklerin farklı yorumlar ortaya çıkardığı görülmektedir. Birlikte kültürel normların, kişinin deneyim algılarını güçlü bir şekilde şekillendirdiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte araştırmadan elde edilen katılımcı yanıtlarının analizi, travmatik olayları çevreleyen karmaşıklıkları ve bunların bireyler üzerindeki etkilerini aydınlatması çerçevesinde anlamlandırma teması ortaya çıkmıştır. Bu tema, deneyimin katılımcıların zihinlerinde nasıl anlamlandırdıkları ve neyle bağlantılı olarak açıkladıklarıyla ilişkilidir.

### 3.1. Demografik Bilgiler

Fenomenoloji desenine bağlı olarak gerçekleştirilen saha çalışmasında görüşmeler, 25-68 yaş aralığında bulunan 15 kadın ve 8 erkek katılımcıdan oluşmaktadır. Cinsiyet dağılımı bu şekilde gerçekleşmesinden erkeklerin, kadın ve çocukları bıraktıktan sonra tekrar deprem alanlarına geri dönmesi nedeniyledir. Eğitim seviyelerine bakıldığında kadınlardan biri okuryazar olmadığı belirtilirken, diğerleri ilköğretim ve lisans seviyesinde değişen eğitim düzeylerine sahip olduklarını belirtmişlerdir. Erkekler de ise en düşük eğitim seviyesi ilköğretim düzeyinde olup, en yüksek, lisans düzeyinde eğitime sahiptir. Katılımcıların meslekleri işçi, öğretmen ve çeşitli esnaflık mesleklerinden oluşmakla birlikte kadınların büyük çoğunluğu kendisini evhanımı olarak tanımlamıştır. Ekonomik durumları her iki grupta genel olarak alt ve orta düzeyde olduğunu belirtmiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki çoğu katılımcı gelir durumu beyan etmekte isteksiz kaldığı görülmektedir. Birlikte ev hanımı kadınların yalnızca eşlerinin mesleklerini söyleyerek bir gelir durumu beyan ettiği tespit edilmiştir. Bu şekilde bir tablonun oluşmasındaki sebep deprem nedeniyle alabileceğini düşündüğü yardımlar olabileceği gibi kadınların eşlerinin geliri hakkında bilgi sahibi olamaması veya azalan güven nedeniyle bu bilgiyi bir yabancıyla paylaşmak istemesi gibi nedenlerle olabilmektedir. Depremzedeler, kaldıkları süreç içerisinde ve araştırmanın yapıldığı dönemlerde devletin sağladığı yardımlar dışında belediye, vakıf ve hayırseverlerden yardım aldıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte depremin en fazla etkilediği illerden olan Adıyaman, Hatay ve Kahramanmaraş illerinden göç etmiş olan depremzedelerin ikisi hariç diğerlerinin memleketi

de bu illerdir. Kendi illerine dönen iki kişi haricinde diğerleri yurt, kiralık evler ve hayırseverlerin tahsis ettiği evlerde yaşamlarını sürdürdükleri görülmüştür.

## Bulgular

Travmatik Deneyimi yaşayan bireyin bu tür üzücü olaylar karşısında karmaşıklığı nasıl anlamlandırdığını, bunların kalıcı psikolojik yansımalarını ve ilgili zorlukların kademeli olarak üstesinden gelmek için başvurduğu başa çıkma mekanizmalarını anlamak gerekir. Bu çerçeveden hareketle çalışmada hayatta kalanların yaşamış oldukları deneyimlerin anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde anlamak/anlamlandırmak teması altında birleştirilmiştir.

### 4. Travmatik Deneyimleri Anlamak/Anlamlandırmak: Ölüm, Yıkım ve İlahi Uyarıyı Yeniden Keşfetmek

Travma, farklı anlamlarda kullanılabilen çok yönlü bir kavramdır. Kavram, genel olarak psikiyatride kişinin psikolojisi üzerindeki etkisine odaklanarak; beklenmedik bir anda ve aniden ortaya çıkan, yaşamı veya refahı tehdit eden, çaresizlik, izolasyon, dehşet, tanıklık etme ve mağdurlarla özdeşleşme gibi olaylar karşısında kişinin yüz yüze kaldığı ve duygularının çok yoğun bir biçimde etkilendiği deneyim olarak tanımlanır (Hordvik, 1999; Gordon, 2007; Kirmayer, Lemelson & Barad, 2007; Sar & Öztürk, 2006: s.8). Dolayısıyla travmatik deneyimler genellikle önemli duygusal ağırlıklar taşır, zihinsel kargaşaya ve günlük yaşam üzerinde kalıcı etkilere yol açar (Horowitz, 2015; Truskauskaite-Kuneviciene vd., 2020). Ancak travmatik deneyimlerin, bireylerin hayatlarında bıraktığı kalıcı izlerin zihinsel, duygusal ve fiziksel refahlarını nasıl etkilediği, kişilerin kişisel yaşam deneyimleri, sosyal sermayeleri, olayı nasıl algıladıkları ve anlaşıldığıyla ilişkili olarak değişkenlik gösterebilmektedir (Berman, 2016; Waterman, 2020). Bu değişkenlikler, üç farklı alt temanın ortaya çıktığı düşünüülerek bu temalar çerçevesinde değerlendirmelerde bulunulmuştur.

#### 4.1. Ölümün Sınırında Varoluş

Ölüm, insanın hayatında yadsınamaz bir gerçeklik olarak kabul ediliyor. Bu evrensel gerçekliğe rağmen, genellikle günlük yaşamın koşuşturmasıyla gölgelenir veya varlığın geçici doğası tarafından azaltılır. Garip bir şekilde, yaşamın geçici özü, neşe ve keder arasında karmaşık bir denge deneyimleyerek teselli sunar. Yine de, öngörülemeyen deprem gibi ani bir olay bu gizli gerçekliği aniden ortaya çıkarabilir ve ölümü bilincin merkezine geri itebilir. Bir depremzedenin “deprem sizin için ne ifade eder?” sorusuna verdiği cevap gibi, “*Ölüm sadece ölümdür (KG13, 66).*”



Altta yatan bu gerçeğe böylesine acımasız bir uyanış, travmanın farklı tezahürlerine yol açabilmektedir. Bu konuda başka bir depremzedenin “*Ölüm gibi bir şey çünkü biz enkazdan çıktık. Psikoloji falan bitti sadece oradan sağ çıktığımız için şükrediyoruz (EG1, 25)*” şeklinde ifade ettiği örnek niteliğindeki anlatımları, bir depremin hatırlattığı ölümlülükle yüzleşmenin nasıl duygusal sıkıntı ve çalkantılara yol açtığına ışık tutuyor. Bu depremezede enkazdan çıkmak, ölümün pençesinden kurtulmak gibi hissettirmiştir. Psikolojik çalkantıların üstesinden gelmeye çalışan bu depremezede, yaşadıkları için büyük şükran duyduklarını ifade etmektedirler. Bu üzücü deneyim, derin sıkıntılar karşısında insan direncinin ve inancının ne kadar güçlü olduğunu da bir ölçüde ortaya koymaktadır.

Evin çökmesini beklerken büyük bir korku yaşayan diğer bir depremezede ise yaşadığı uzun süreli kaygıyı “*Kötüydü ölücem dedim ev yıkılacak kesin dedim çok uzun sürdü. (EG2, 33)*” cümlesiyle aktarıyor. Bu güçlü anlatıda kaygı ve belirsizlik, ölümün kaçınılmazlığına olan sarsılmaz inancın yarattığı tehditlerle iç içe geçmektedir. Bu içe içe geçişe rağmen ölümle dramatik bir şekilde karşılaşan başka bir depremezede, “*Ha öldüm ha öleceğim dedim. Ama eşimi de ben çıkardım. (KG3, 61)*” diyerek ölüm korkusu ne kadar güçlü olsa da sadece kendi hayatını değil, eşinin hayatını da kurtarmak için göstermiş olduğu çabaya işaret etmektedir. Bu görüntüde, ölümlülüğün yadsınamaz gerçekliğini kabul etmesine rağmen sevdiklerini korumaya yönelik ham insan içgüdüğü dikkati çekmektedir. Bu içgüdü aynı zamanda dayanıklılığın, kişinin ezici bir kırılmalık duygusu tarafından yutulmasına rağmen sevdikleriyle güvenli bağlarını sürdürme becerisine bağlı olduğunu da göstermektedir (Herman, 1977). Bu anların yoğunluğu, ölümün eşliğindeki yaşamın canlı anlatımı sayesinde hissedilebilmektedir.

Ölüm ve travma, insan varoluşunun temel gerçeklerini sararak onu hayatın cilvelerine içsel olarak bağlı bir kadere bağlamaktadır. Ancak insanın ölümlülüğü, genellikle yenilmezlik örtüsüyle örtülmüştür. Bu örtü, travmatik deneyimlerin ardından sarsılıp parçalanabilmektedir. Bu nedenle, doğal afetler sonrası yaşanan kişisel deneyimler, toplumsal ve bireysel acının dokusunu yansıtır. Bu kolektif deneyim, zihinlerde sembolleşen biçimi ile bir sonraki başlıkta ele alınacağı gibi “*yıkım*” kavramıyla ifade edilmiştir.

#### 4.2. Sembolleşen Bir Felaket: Yıkım

Yıkılan binalar, parçalanmış altyapı ve yerlerinden olan toplulukların yarattığı ani yıkımın ötesinde, depremler arkalarında görünmez bir travma izi de bırakır. Bu olayların duygusal bedeli, sarsıntılar dindikten uzun süre sonra da devam etmekte ve hayatta kalanlar genellikle kalıcı korku, umutsuzluk

ve yeni keşfedilen kırılmalı duyguları ile mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Deprem'in travmayla kesişimine karşılık gelen bu durum, bir depremzedenin “*Tam bir yıkım. Başka söyleyecek bir şey kalmadı.*” (KG4, 47) ifadesiyle net bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu ifade, bir bireyin hayatını derinden etkileyen ve onu tarif edecek başka kelimelere yer bırakmayan ezici ve yürek burkan deneyimin büyüklüğünün ifadesidir. Böyle bir anın yoğunluğu ve geniş kapsamlı etkileri gerçekten yankı uyandırmaktadır. Başka bir depremzede ise depremin kendisinde hissettirdiklerini “*Kelimeler kifayetsiz kalıyor; bu çok korkunç.*” (KG5, 30) şeklinde bir tasvirle ifade ediyor. Kişinin son derece üzücü bir olayın ciddiyetini ifade etmekteki yetersizliğini gösteren bu ifade, olay anının ve sonrasında onda bıraktığı korku ve derin etkinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

“*Panik çığlıklarını dinledikçe ve çevremizdeki yıkımları gördükçe çok korktum. Ama etrafta birçok komşunun öldüğü ve sağlam denilen binanın tuzla buz oldu. Fark edince korktum, korkum daha da arttı*” (EG10, 39). Bu ifade, yıkıcı bir depremin ardından yaşanan dehşet ve panik durumunun hissettirdiklerinin bir yansımasıdır. Deprem'in, depremden doğrudan etkilenenler üzerindeki etkisi, ilk şok atlatıldıktan sonra fark edilen görüntülerle giderek daha da artmış ve bir korkuya dönüşmüştür. Güvenlik algısı sarsılan bu kişi, yaşadığı trajediyle yüz yüze geldikçe korkuları yoğunlaşmakta, nasıl çaresiz ve umutsuzluk içerisinde kaldığını aktarmaktadır. Benzer bir durum bir başka depremzede tarafından “*Tedbirsizlik. Hatay için ve bizim için tedbirsizlik bence. Çünkü tedbir almış olsaydık böyle olmazdı. Devlet olarak depreme sele yangına hiç bir şeye hazırlığımız yok, yanında oluyor ama ihtiyaçları gideremiyor.*” (EG12, 42) ifadeleriyle aktarmıştır. Kişinin eleştirel bir dille aktardığı anısı hem kurumlara karşı olan güven kaybının bir yansıması hem de geçmişe yönelik yetersiz hazırlığın yarattığı sonuçların kendisinde oluşturduğu pişmanlık hissini bir ifadesidir. Elbette yıkım yalnızca güven algısının yitimine değil aynı zamanda bilinen bilginin de yıkımını beraberinde getirmiştir:

“*Anlatsam belki akşama kadar anlatabilirim zordu gerçekten zordu. Herkesin anlayamayacağı bir felaketti, kıyametti. Ancak yaşayan insanın anlayabileceği Deprem dediğiniz evi salları sizde sallanıyor gibi hissedersiniz bu bizi alıp atıyor böyle birşeyden bahsediyorum. Çök, kapan, tutun sisteminin asla işlemediği bir depremdi. Çünkü biz kapandıığımız yerden kalkmadık kapanmıştık evin başka bir kısmına gitmiştik ev, bizi alıp attı. Bina nasıl yıkılmadı ben hala şoktayım. Böyle bir deprem de ayakta duran bina çok şanslı*” (KG18, 28). Kişi, daha önceki deneyimlerinin ve uzmanlar tarafından aktarılan bilgilerin oldukça yüksek şiddete gerçekleşen bir deprem karşısında yetersiz kaldığını aktarmıştır. Bu yetersizlik durumunun kişide bir büyük şoka ve doğru olduğuna inanılan bilginin yıkımına sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Elazığ ve

Van depremlerine tanıklık etmiş bir depremzedenin “*Ne beklemem gerektiğini bildiğimi sanıyordum. Ama sonra diğerlerine hiç benzemeyen bir deprem oldu: İlk başta titreyen deprem kısa süre içinde duvardan duvara büyük bir sarsıntıya dönüştü. Sarsıntı bir an için dindiğinde kaçmayı başardık.*” (EG8, 68) ifadesi de bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü depremzedelerin bu anlatıları, bir bireyin depremlerle ilgili kişisel deneyimleriyle ilgili bildiklerinin geçersizliğini de ortaya koymaktadır. Elazığ ve Van depremleri mal ve can kayıplarının olduğu büyük depremler olarak bilinmelerine rağmen bu depremlerde yaşadıklarından farklı tecrübeleri yaşamış olmaları, onların kaygı ve korku seviyelerini arttırdığını ortaya koymaktadır. Yıkımın ve can kaybının boyutlarının fazlalığı, depremzedelerin güven duygularını olumsuz yönde etkilemiş olduğunu ortaya koymaktadır.

### 4.3. İlahî bir Uyarı

Tüylar ürpertici kaçış hikâyeleri, ölümler, yıkılan binalar, önceki bilgilere olan güven kaybı ve güvensizlik duygusu; sarsıntıların ne kadar ürkütücü olduğunu gözler önüne sermektedir. Bireyler genellikle depremin yıkıcı etkilerini fiziksel görüntüler üzerinden sembolleştirirler de depremin büyüklüğünü ve etkisini ifade etmekteki yetersizliği zihinlerinde uzun süre yer edinecek olan bir belirsizliğin ilk adımı gibi görülmektedir. Bazı görüşmeciler, deprem gerçeğini açıklarken belki de açıklamadaki yetersizliği giderebilmek için yüce bir güç üzerinden açıklamalarda bulunmaktadır: “*Allah bizi ikaz ediyor kaçınıcı deprem yaşadım sel felaketi de yaşadım bu kadar felaketle Allah bizi ikaz ediyor anlayan anlıyordur da herkes anlamıyor işte. Mal mülk hiç bir yararı yok 50 sene çalış 20 saniyede bitti geri getiremiyoruz hiçbir şeyi. Bugün yaşıyorsan şükredeceksin eşyam gitti ama şükür ben yaşıyorum* (EG7, 54), “*Ben ilk defa deprem yaşadım kıyamet kopuyor zannettim* (EG9, 55).”

İlk bireyin hikâyesi, felaketlerle ilgili sayısız deneyimlerinden bahsederek, bu olayların daha yüksek bir güçten gelen uyarılar olduğunu ima etmekte ve bu nedenle altta yatan mesajın herkes tarafından kavranamayabileceğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte maddi varlıkların gelip geçici doğasına dair yaptığı vurgu, felaketlerin yılların emeğini ne kadar çabuk yok edebileceğini hatırlaması da bu iddiasını pekiştirmeye yöneliktir. Bu nedenle kişi için en önemli çıkarım: maddi zenginlik kaybının ortasında canlı kaldığı için minnettar olmaktır. Aslında görüşmeci bir taraftan maddi kayıplar olsa da canın sağ kalmış olmasının önemini vurgularken, diğer taraftan da ikazlar dikkate alınmadığında tekrar tekrar uyarıların geldiğine ve bu ikazların dikkate alınmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu arada, ikinci anlatı ilk kez yaşanan bir deprem deneyiminin yol açtığı korku ve dehşetin boyutlarını ortaya koyabilmek için böyle bir tanımlama yapmış olsa da

bu olayı kıyamete yakın bir tasvirle anlatması ilahi uyarıya bir gönderme olarak da değerlendirilebilir. Elbette bu durum özellikle ilk kez bir doğal afetle karşılaşıldığında verilen yaygın bir tepki olarak kabul edilebilir. Ancak travma deneyimin hemen ardından çıkan bu tür tepki ve tanımlamaların kültürel kaynaklı olduğunu da ortaya koymaktadır. Her iki depremeden de deprem gibi doğal olayların anlatımında dahi dini literatür ile tanımlama ve değerlendirmelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. İslami inançları benimseyen bu kişiler, deprem ve sel gibi doğal afetleri Allah'tan gelen ilahi işaretler ve imtihanlar olarak yorumlamaktadırlar. Bu ifadeler aynı zamanda görüşmecilerin hayatlarında dinin hem kültürel kodlar olarak hem de gündelik hayata yansımaları olarak son derece belirleyici olduğunu da ortaya koymaktadır.

Özetle, bu anlatılar bir arada ele alındığında depremlerin insanlar üzerinde oluşturduğu etkilerde sosyokültürel yapılanmanın belirleyici olduğunu söylemek çok da iddialı olmayacaktır. Bu etkilerden dolayı depremlerin bireyler üzerinde korku, şok, yıkım ve güven eksikliği gibi derin izler bıraktığı gözlemlenmektedir. Anlatılardan elde edilen bilgiler, depremlerin toplumlar üzerine sosyal, psikolojik ve kültürel açıdan sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, bu deneyimin bireysel zihinlerde ne şekilde olduğu ve ne ölçüde etkiler yarattığını tespit etmek için deprem sürecinde ve sonrasındaki yaşantıları ve kalıcı izleri incelemek gerekmektedir. Ancak bu çalışmayı fazla genişleteceğinden ve karmaşıklataştıracağından başkaca yapılacak çalışmalara bırakılmıştır.

## SONUÇ

Travmatik olaylar, bireyler üzerinde derin psikolojik etkiler yaratmakta ve sonrasında yaşamlarında olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Bu tür olayların ardından bireylerin yaşadığı psikolojik sonuçları incelemek için çok sayıda araştırma yapılmaktadır. Bu çalışmaların amacı, bireylerin travmalarının etkilerini hafifletmek için kullandıkları başa çıkma mekanizmalarını aydınlatmak ve iyileşme sırasında ortaya çıkabilecek dönüştürücü süreçleri anlamak ve anlamlandırmaktır. Ancak, travmatik deneyimlerin etkileri bireysel alanların ötesine geçip toplumsal yapıları nüfuz ettiğinde, mevcut araştırmalar ve başa çıkma stratejileri yetersiz kalmakta veya kapsamlı bir değerlendirme ortaya koyamamaktadır. Bunun en çarpıcı örneği, 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen ve merkez üssü Kahramanmaraş olan depremdir. Bu felaket, etkilenen bireyler üzerinde derin psikolojik etkiler yaratmanın yanı sıra toplumsal yapıları da önemli ölçüde etkilemiştir. Öyle ki kolektif düzeyde kurumlara olan güven azalmış, bireylerin birbirlerine karşı güvensizlik duygusu artmış ve en önemlisi

uzman bilgisi olarak sunulan korunma sistemlerinin parçalanmasına yol açarak kültürel çalkantılara zemin hazırlamıştır. Bu çalkantılı süreç, kolektif düzeyde birlik duygusunu güçlendirebileceği gibi toplumsal bölünmeleri de şiddetlendirebilecektir. Böylesi bir durumda hükümetlerin acil durumlara müdahale becerisi ve kriz yönetimi yetkinliği, bu sürecin nasıl şekilleneceği ile ilgili önemli bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte süreç, travmatik deneyimi yaşayan katılımcılar tarafından çok daha farklı bir şekilde de yorumlanabilmektedir.

Katılımcılar, bilinçaltılarında yenilmezlik örtüsü altında gizledikleri bir gerçeklik olan kendi ölümlülükleriyle yüzleşmenin yetersizlik, korku ve çaresizlik duygularını ortaya çıkardığına vurgu yapmaktadırlar. Felaketi, sembolik anlamda “yıkım” olarak tanımlayan bu katılımcıların, deprem öncesi varoluşlarına ilişkin iç sorgulamaya giriştikleri dikkati çekmektedir. Umutsuzluk ve yeniden keşfedilen kırılmalık duygusu, bireylerin depremi ilahî bir uyarı olarak yorumlamalarına neden olmuştur. Felaketten önce maddi varlıklarla meşgul olduklarını hatırlatan bu uyarı, travmaya verilen bireysel tepkilerin anlaşılmasında da büyük önem taşımaktadır. Çünkü travmaya neden olan olguya karşılık nasıl bir tepki verildiği toplumsal yapıdaki kültürle doğrudan bağlantılıdır. Dolayısıyla bazı ülkelerde travmatik olaylara verilen toplu tepkilerin neden illâ ki halk ayaklanmalarına, protestolara veya siyasi eylemlere yol açmadığını da bu değerlendirme ortaya koymaktadır. Bununla birlikte travmatik deneyimin yaratmış olduğu şok ve zihinlerde bıraktığı izlerin sonraki kuşaklara nasıl aktarılacağına da ipuçlarını vermektedir. Örneğin, kişinin kendi savunmasızlığının farkına varması ve felaketi ilahî bir uyarı olarak kabul etmesi sonraki kuşak için aktarılacak bilginin de bir formu haline gelebilecektir.

Sonuç olarak, deprem gibi felaketler ulusların kültürel çerçevesine uygun olarak tepkileri şekillendiğinden, potansiyel olarak tepkileri kışkırtabilir, birliktelik duygusunu pekiştirebilir veya sosyal metamorfozu tetikleyebilir. Bu tür olaylar, bireysel düzeydeki sıkıntıların ötesinde kolektif ruhu, değerleri ve inançları derinden etkileme kapasitesine de sahiptirler. Bu nedenle travmatik deneyimlerin toplumsal sonuçlarını anlamak ve bunlarla mücadele etmek, yalnızca psikolojik sonuçlarını ele alan yaklaşımlardan daha fazlasını gerektirmektedir. Çünkü bu tür felaketlerin toplumsal düzen üzerindeki etkileri kültürel, sosyal ve siyasi dinamizmle iç içe geçmiş olup bu tür olayların toplumsal etkilerinin araştırılması ve yönetilmesi daha geniş kapsamlı yaklaşımları gerektirmektedir.

## KAYNAKÇA

- Alexander, J. C., Eyerman, R., Giesen, B., Smelser, N. J., & Sztompka, P. (2004). *Cultural Trauma and Collective Identity* (1st ed.). University of California Press. <http://www.jstor.org/stable/10.1525/j.ctt1pp9nb>
- Alexander, Jeffrey C., (2004) 'Cultural Trauma and Collective Identity', *The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology* (New York, 2003; online edn, Oxford Academic, 24 May 2012), <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195160840.003.0013>, accessed 25 Aug. 2023.
- B. Hudnall, Stamm, Henry E. Stamm, Amy C. Hudnall & Craig Higson-Smith (2004) Considering A Theory Of Cultural Trauma and Loss, *Journal of Loss And Trauma*, 9:1, 89-111, Doi: 10.1080/15325020490255412
- Barros, O., Borges, L.M., (2018). Reconstrução em Movimento: Impactos do Terremoto de 2010 em Imigrantes Haitianos. *Psicologia: Ciência e Profissão* Jan/Mar. 2018 v. 38 n°1, 157-171. <https://doi.org/10.1590/1982-3703003122016>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Brewin, C. R., Andrews, B., & Valentine, J. D. (2000). Meta-analysis of risk factors for post-traumatic stress disorder. *Psychological Bulletin*, 126(2), 219-238.
- Brewin, C. R., Norris, F. H., & Galea, S. (2005). Disaster mental health: A public health perspective. *Current Opinion in Psychiatry*, 18(4), 413-419.
- Brodsky, M. (2021). *Cultural trauma and the politics of memory*. Routledge.
- Caruth, C. (1996). *Unclaimed experience: Trauma, narrative, and history*. Johns Hopkins University Press.
- Danieli, Y. (Ed.). (1998). *International handbook of multigenerational legacies of trauma*. Plenum Press.
- Eyerman, A., & Turner, B. S. (2001). On the making of collective memories: The case of the Vietnam War. *Sociology*, 35(4), 689-710.
- Eyerman, R. (2020). Cultural Trauma and the Transmission of Traumatic Experience. *Social Research: An International Quarterly* 87(3), 679-705. doi:10.1353/sor.2020.0058.
- Eyerman, R., & Giesen, B. (2004). *Narrating trauma: On the social construction of collective memory*. Routledge.
- Fatton, R. (2011). Haiti in the Aftermath of the Earthquake: The Politics of Catastrophe. *Journal of Black Studies*, 42(2), 158–185. <https://doi.org/10.1177/0021934710396369>
- Finlay, L. (2009). *Phenomenology for therapists: Researching the lived experience*. Sage Publications.

- Galea, S., Ahern, J., Resnick, H. S., Kilpatrick, D. G., Bucholz, K. K., Gold, J. M., & Vlahov, D. (2002). Psychological sequelae of the September 11 terrorist attacks in New York City. *The New England Journal of Medicine*, 346(5), 569-577.
4. Kessler, R. C., Sonnega, A., Bromet, E., Hughes, M., & Nelson, C. B. (1995). Posttraumatic stress disorder in the National Comorbidity Survey. *Archives of General Psychiatry*, 52(10), 1049-1056.
- Garcia, A. M. (2013). Cultural trauma and resilience: Lessons from the 2010 earthquake in Haiti. *Journal of Loss and Trauma*, 18(5), 371-389.
- Giesen, B. (1998). *Triumph and trauma of regeneration: The Third Reich and the myth of national rebirth*. Berkeley: University of California Press.
- Green R, Miles S. (2011) Social Impacts of the 12 January 2010 Haiti Earthquake. *Earthquake Spectra*. ;27(1\_suppl1):447-462. doi:10.1193/1.3637746
- Guest, G., MacQueen, K. M., & Namey, E. E. (2012). *Applied thematic analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Hakim, L. T., & Adams, R. E. (2018). Social trauma and the cultural commemoration process. *Journal of Loss and Trauma*, 23(1), 1-15.
- Hakim, S., & Adams, D. (2017). *Disaster and the city: Disaster resilience, social vulnerability and the built environment*. London: Routledge.
- Herman, J. L. (1997). *Trauma and recovery*. New York: Basic Books.
- Hinton, A. L. (2010). *The dark side of memory: Working through trauma and history*. Transaction Publishers.
- Johnson, T. L. (2015). *Cultural trauma and the politics of identity: Indigeneity, race, and belonging in the United States*. Routledge.
- Jones, L. (2019). *The cultural afterlives of disaster: Commemoration, memory, and reconstruction*. Routledge.
- Kirmayer, L. J., Danquah, M. B., & Moses, J. (2011). *Healing traditions: Culture, community, and mental health*. University of California Press.
- Kirmayer, L., Lemelson, R., & Barad, M. (2007). Introduction: Inscripting Trauma in Culture, Brain, and Body. In L. Kirmayer, R. Lemelson, & M. Barad (Eds.), *Understanding Trauma: Integrating Biological, Clinical, and Cultural Perspectives* (pp. 1-20). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511500008003
- Kobetz, E., Menard, J., Kish, J. *et al.*, (2013). Impacts of the 2010 Haitian Earthquake in the Diaspora: Findings from Little Haiti, Miami, FL. *J Immigrant Minority Health* 15, 442-447. <https://doi.org/10.1007/s10903-012-9635-1>
- Kreimer, A. (2001) Social and Economic Impacts of Natural Disasters, *International Geology Review*, 43:5, 401 405, DOI: 10.1080/00206810109465021

- Lazaridou-Varotsos, M.S. (2013). Earthquakes, seismology and the VAN earthquake prediction method. In: Earthquake Prediction by Seismic Electric Signals. Springer Praxis Books. Springer, Berlin, Heidelberg. [https://doi.org/10.1007/978-3-642-24406-3\\_1](https://doi.org/10.1007/978-3-642-24406-3_1)
- Maulood, A., & Barzani, N. (2020). Trauma and memory in the Middle East: The politics of remembering and forgetting. Routledge.
- Morganstein, J. C., West, J. C., & Ursano, R. J. (2017). Work-Associated Trauma. *Physician Mental Health and Well-Being: Research and Practice*, 33-60. [https://doi.org/10.1007/978-3-319-55583-6\\_2](https://doi.org/10.1007/978-3-319-55583-6_2)
- Norris, F. H., Friedman, M. J., Watson, P. J., Byrne, C. M., Diaz, R. M., & Kaniasty, K. (2002a). 60,000 disaster victims speak: Part I. An empirical review of the empirical literature, 1981-2001. *Journal of Traumatic Stress*, 15(5), 601-630.
- Norris, F. H., Friedman, M. J., Watson, P. J., Byrne, C. M., Diaz, R. M., & Kaniasty, K. (2002b). 60,000 disaster victims speak: Part II. Summary of disaster mental health research. *Journal of Traumatic Stress*, 15(5), 627-656.
- Norris, F. H., Friedman, M. J., Watson, P. J., Byrne, C. M., Diaz, R. M., & Kaniasty, K. (2002). 60,000 disaster victims speak: Part II. Summary of research findings. *Journal of Traumatic Stress*, 15(5), 631-654.
- Ozdemir O, Boysan M, Guzel Ozdemir P, Yilmaz E. Relationships between posttraumatic stress disorder (PTSD), dissociation, quality of life, hopelessness, and suicidal ideation among earthquake survivors. *Psychiatry Res*. 2015 Aug 30;228(3):598-605. doi: 10.1016/j.psychres.2015.05.045. Epub 2015 Jun 10. PMID: 26106056.
- Pfefferbaum, B., Call, J. D., North, C. S., & Nixon, S. J. (2006). Posttraumatic stress disorder in adults: A review of the past 20 years. *Journal of the American Medical Association*, 295(18), 2146-2153.
- Sarah, J. (2023). The impact of earthquakes on individual and social trauma. *Journal of Trauma and Recovery*, 24(1), 1-15.
- Skilbeck, J. (2009). Memorialization and reconciliation: The politics of memory after conflict. Routledge.
- Skilbeck, M., & Thomas, P. (2000). The legacy of trauma: Transformation and identity after catastrophic experience. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 2(1), 5-21.
- Subica, A.M. & Link, B. G. (2022), Cultural trauma as a fundamental cause of health disparities, *Social Science & Medicine*, 292, 114574, DOI: 10.1016/J.SOCSCIMED.2021.114574
- Sztompka, P. (2000). Cultural Trauma: The Other Face of Social Change. *European Journal of Social Theory*, 3(4), 449-466. <https://doi.org/10.1177/136843100003004004>



- Şenol, D. (1999). Deprem, Dünya ve Türkiye. *Türk Yurdu*, 147, 51-60.
- Şenol, D. (2003). Gediz Depreminin Düşündürdükleri. *Kırkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3.
- Şenol, D. (2023). Deprem ve Toplumsal Hayat. Net Kitaplık Yayıncılık, Ankara.
- Taylor, O.S., Lester, A. P., Lee, T. A., Mckenna, M.H., (2018). “Can Repetitive Small Magnitude-Induced Seismic Events Actually Cause Damage?”, *Advances in Civil Engineering*, Article ID 2056123, 5 pages . <https://doi.org/10.1155/2018/2056123>
- Tertulliani, A. (2000). Qualitative Effects of Local Geology on Damage Pattern. *Bulletin of the Seismological Society of America*; 90 (6): 1543–1548. doi: <https://doi.org/10.1785/0120000038>
- Thomas, G. (2006). A typology of thematic analysis. *Qualitative Research*, 6(1), 51-76.
- Ursano, R. J., Fullerton, C. S., & Norwood, A. E. (2003). *Terrorism and disaster: The psychological aftermath*. New York, NY: Guilford Press.
- Valentine, G., & Wood, N. (2010). Disaster memories: Contesting the past, negotiating the present. *Geography Compass*, 4(11), 1425-1440.
- Yanev, G. (2019). *Cultural trauma: A theoretical framework*. Routledge.
- Zlotnick, J. L., Marmar, C. R., & Weiss, D. S. (2015). Cultural aspects of trauma. In J. L. Zlotnick, C. R. Marmar, & D. S. Weiss (Eds.), *Treating traumatized adults: A review and synthesis of the research* (pp. 17-50). Guilford Press.
- Zokaei, S., & Vala, M. (2020). The Politics of Memory, Cultural Memory and Cultural trauma in Modern Iran. *Cultural Studies & Communication*, 16(58), 11-33. doi: 10.22034/jcsc.2020.128105.2146

